

Eliezer Ben-Rafael with Yitzhak Sternberg (eds.)
Identity, Culture and Globalization

Leiden: Brill. 2001. 697 pages.

חוקרי החברה מביעים הסכמה רחבה ביחס לחדשנותם וייחודם של החיים החברתיים בימינו, אך חולקים זה על זה – ולאחר קריאת הספר שלפנינו נוכל לומר כי הם משלימים זה את זה – בזיהוי הגורמים הנושאים את השינוי בחיי הפרט והקהילה. אמת, חוקרי חברה ותרבות בכלל, וסוציולוגים בפרט, נוטים לראות את הייחודי והשונה בתקופתם ובמחקרם-הם, אולם בשני העשורים האחרונים ניכרת תמימות-דעים בקרב האסכולות הסוציולוגיות השונות לגבי עצם התמורה בממדים החברתיים השונים. ריבוי זירות הדיון בשיח הסוציולוגי בתקופה זו מעיד על מידה של תזזיתיות פרדיגמטית בניסיון להסביר את התהליכים החברתיים שאנו עדים להם, וכמוהם הוא רבגוני ורב-ממדי. כך, הדינמיקה החברתית משתקפת בדיסציפלינה המדעית, להזכירנו כי הסוציולוגים אינם רק חוקרי התרבות, אלא גם בניה ובנותיה.

השאלה בדבר מידת החידוש בחיים החברתיים של זמננו עומדת במרכז הספר שערכו והקדימו אליעזר בן-רפאל ויצחק שטרנברג. הספר מבוסס בעיקרו על הרצאות שניתנו בכנס האגודה הסוציולוגית הבינלאומית שנערך באוניברסיטת תל-אביב בקיץ 1999. שלושים וארבעה חוקרים בוחנים את מידת רציפותם של יחסים ומבנים חברתיים, ודנים במושג "מודרניות" תחת מציאות חברתית המתאפיינת בשינויים תכופים, במגוון אפשרויות להסדרים חברתיים, בפרשנויות תרבותיות מנוגדות ומתחרות ובהזות שברירת ולא-יציבה. עורכי הספר מבקשים להציג בצורה רחבה את השיח הסוציולוגי בן-זמננו. הם מדגישים את הצורך במגוון פרספקטיבות לניתוח חברתי ואת תרומת הכותבים לעושרו של הדיון, ופחות את הוויכוח בין הגישות השונות או את המחלוקות בין החוקרים. העורכים מציעים חמישה מוקדים קונספטואליים לניתוח החיים החברתיים בימינו, שעל-פיהם גם הספר בנוי: רב-מודרניות, גלובליזציה, רב-תרבותיות ותפוצות חוצות-לאומים, היחלשות המדינה, פוסטמודרניות. נציג מוקדים אלה אחד לאחד.

רב-מודרניות

התיאוריות הקלסיות, ממרקס ועד פרסונס, נכשלו בניבוי מודל אחד של תהליכי מודרניזציה המתפשטים ברחבי העולם על-פי הדגם המערב-אירופי. במאמר הפותח של דיון זה מצייע ש"ג אייזנשטדט את הקונספט "רב-מודרניות" (multiple modernities) לניתוח החברה המודרנית. למרות ההגמוניה של המודל המערבי, טוען אייזנשטדט, כבר מראשיתה התפתחה המודרניות בכמה דגמים, עקב שיח של ביקורת, מחאה וחזונות אוטופיים שאינהרנטי לה ואשר בא לידי ביטוי, למשל, במתח הקיים בה בין אבסולוטיותם ופלורליזם. לכן נמצא הבדלים בין הטיפוסים המודרניים שהתגבשו בארצות-הברית, במערב אירופה ובגוש הסובייטי לשעבר. אלה נעשו מגוונים יותר ככל שהרעיונות המודרניים התפשטו לאסיה ולארצות האיסלם. גם המחאה נגד המודל המערב-אירופי – בין שהיא מובעת על-ידי פונדמנטליזם אנטי-מערבי ולעיתים אנטי-מודרני ובין שהיא באה

מכיוון של תנועות אקולוגיות, פמיניסטיות ואתניות בהקשר פוסטמודרני – משתמשות בכלים מודרניים, ולפיכך היא מבטאת, לדעת אייזנשטדט, גיוון הולך וגדל של המודרניות עצמה.

עורכי הספר מרחיבים את נקודת-מבטנו – שברגיל שבוייה בהקשר המערבי – במאמריהם של איקלמן (Eickelman), וימינג (Weiming) ואורטיז (Ortiz) על המודרניות במדינות האיסלם, במזרח אסיה ובאמריקה הלטינית, בהתאמה.

מאמרו המסכם של ג'והן ארנסון (Arnason) מאמץ את הקונספט של אייזנשטדט בדבר ריבוי פרויקטים מודרניים, ומבקש להצמיד אותנו שני צעדים קדימה. ראשית, הוא סוקר את התפנית התיאורטית ומציע ארבעה היבטים למעבר ממודרניות לרב-מודרניות: (1) הרב-מודרניות מערערת על התפיסה שלפיה המודרניות מתאפיינת באחידות, בהרמוניה ובאינטגרציה. תחת זאת היא מרחיבה את הרעיון של דיפרנציאציה חברתית ומיישמת אותו על-ידי הכרה בשונות וברבגוניות של פרויקטים מודרניים. (2) הרב-מודרניות שוללת את התפיסה של מודל מודרני המתפשט ממערב אירופה אל רחבי העולם, תפיסה שרואה הקבלה בין "מודרניות" ו"מערביות". הרב-מודרניות מכירה אומנם בדומיננטיות של המודל האנגלו-אמריקאי או הקפיטליסטי, אך מוסיפה מימד היסטורי הבוחן אסטרטגיות ודינמיקות שונות של ציוויליזציות המגבשות חברה מודרנית. (3) הרב-מודרניות יוצאת נגד תפיסה אחידה של המודרניות, ומציעה להתמקד בניגודים, בתחרות ובקונפליקטים בין החברות המודרניות. (4) תפיסה רב-מודרנית אינה מתמקדת בחברה המערבית בלבד, אלא מתעניינת במעמדה כציוויליזציה וביחסיה עם ציוויליזציות אחרות. שנית, ארנסון מציע שלוש גישות אפשריות – גנאולוגית, סטרוקטורלית והרמוניסטית – למחקר השוואתי הבוחן מחדש פרויקטים מודרניים שונים על-פי התפיסה הרב-מודרנית. אולם בנסיגה זו של אייזנשטדט וארנסון להגמיש ולהרחיב את המושג "מודרניות" לקראת תפיסה פלורליסטית וקונפליקטואלית יותר מבעבר טמונה בעיה של הכללה המגדירה כל תופעה חברתית כמודרנית. המודרניות מוצגת כפרויקט ללא סוף וגבול, כמעין מילת-קסם המסבירה כל חידוש חברתי, וכאן חולשתה.

גלובליזציה

גם אם בדיון הרב-מודרני קיימת הכרה במודלים חברתיים שונים, נותרת עדיין השאלה: באיזו מידה החברות השונות מתקיימות כחלק מעולם אחד? עד כמה הדינמיקה שלהן קשורה להקשר העולמי הרחב? כדי לענות על שאלה זו פונים עורכי הספר לעסוק במושג "גלובליזציה". מבחינה סמנטית המושג מסמל תהליך נוכח ופוטנציאלי המצוי בהתהוות, ולא פרויקט גמור בעל תכונות מוגדרות. אבחנה זו חשובה לבחינת מידת רציפותם של החיים החברתיים ביחס למודרניות. אף-על-פי שחלק מהחוקרים מעדיפים לראות את התקופה כעומדת בפני עצמה, כ"עידן גלובלי" נפרד מהמודרניות, רובם רואים את תהליכי הגלובליזציה כנובעים מהמודרניות וכהרחבה שלה. בעמדה אחרונה זו מצדדים גם בן-רפאל ושרנברג, המציגים את המושג על מאפייניו הפונקציונליים והקונפליקטואליים.

אלכס אינקלס (Inkeles) מציג במאמרו הנחות פונקציונליות בדבר התכנסות (convergence) של תהליכים חברתיים ובדבר היהפכותן של מדינות העולם לדומות זו

לוו. לדעת אינקלס, הצועד בעקבות פרסונס, החברות המודרניות מתכנסות למודל דומה המתאפיין, למשל, בדמוקרטיזציה ובהסדרים כלכליים. הוא מסביר את תהליך ההתכנסות החל בתפקידם של אמצעי-התקשורת בהפצת רעיונות ומוצרי צריכה דומים, דרך חיקוי של אליטות פוליטיות וכלכליות ואימוץ סטנדרטים של מדינות (כארצות-הברית) וארגונים (כבנק העולמי), ועד התכנסות משיקולים של יעילות ושייפה להסתגלות של המערכת החברתית עצמה. לדידו של אינקלס זו התכנסות סלקטיבית, ולא תהליך דטרמיניסטי, שכן החברות השונות שומרות על מרכיבים מסורתיים בסיסיים כשפה ודת. אם נתבונן על אירועי השנים האחרונות בארגנטינה, כמו גם במדינות אחרות הנתונות בצבת הארגונים הכלכליים העולמיים, נוכל להמשיך לזהות מהם המרכיבים ההכרחיים לקיומה של חברה ועד כמה "הסטנדרטים המודרניים" מתאימים לחברות ספציפיות. חוקרים אחרים בספר תוקפים את הגלובליזציה דווקא בגלל מאפייניה ההגמוניים – הקפיטליסטיים או האמריקאיים.

אלן טורן (Touraine) מביע התייחסות שלילית לגלובליזציה תוך העמדתה כמושג אידיאולוגי. הוא מדגיש את כללי המשחק העולמיים – המתאפיינים בדומיננטיות של עקרון השוק הכלכלי – שהתגבשו לאחר שנכשלו החלופות לקפיטליזם, ובראשן הסוציאליזם הסובייטי. טורן מכיר בנצחון השיטה הקפיטליסטית אך מצביע על תכונותיה הפתולוגיות, ביניהן בעיות של זיהום והרס הסביבה ועקרון התנהגותיים של צרכנות, תחרותיות ואינטרסנטיות אישית. גורם מרכזי ביצירת הזהות בין קפיטליזם לגלובליזציה הוא היחלשותן של המדינה ותנועות חברתיות ופוליטיות בכל הנוגע להתמודדות עם אתגרים חברתיים, ולמעשה, כפי שנראה בזירת דיון נוספת בהמשך, בכל הנוגע לניהול המדינה. טורן אינו מציע דגם אוטופי חלופי, אלא מבקש לערוך שינויים בקפיטליזם באמצעות עיקרון שהשיטה עצמה טיפחה – הרציונליזם. הדבר יניע יחידים וקבוצות לפעול לטובת החברה וזכויות האדם במקום שבו הכוחות הפוליטיים והחברתיים המסורתיים אינם מסוגלים לכך עוד.

בעוד שטורן נמנע מלהצביע על הגורמים שמביאים את העולם לידי הידרדרות ואינו מציע תפיסה של ניצול, ג'והן גלטונג (Galtung) נוקט גישה רדיקלית יותר העורכת משוואה בין גלובליזציה ואמריקניזציה. גלטונג רואה את ארצות-הברית ככוח הגמוני שמקורו בתפיסה דתית-אידיאולוגית של ראשוני המתישבים באמריקה כנושאי בשורת גאולה. במעבר לימינו, הגמוניה זו מבוססת על האמונה כי יש בכוחם הכלכלי, הצבאי והפוליטי משמעות מוסרית המעניקה לגיטימציה לפעולותיהם ברחבי העולם. לחברות ומדינות נותר להגיב על אמריקניזציה זו באחת משלוש דרכים: קבלה של ההגמוניה האמריקאית (באמצעות הגירה ורכישת מוצרים), כניעה מחוסר ברירה (כמו במקרה של גרמניה ויפן לאחר מלחמת-העולם השנייה) או דחייה והתנגדות (כפי שקורה בקרב מדינות איסלם והינדו). גלטונג מציע, מתוך תפיסה אידיאולוגית, מודל רצוי ואוטופי של גלובליזציה, ורואה אותו בדגם החברתי שהתפתח בשווייץ ובדינמיקה של היחסים בין התרבויות השונות המרכיבות אותה.

רבת-רבותיות ותפוצות חוצות-לאומים

תהליכי הגלובליזציה שתיארנו לעיל כרוכים באופן הדוק בהתגבשותה של מציאות

חברתית רב־תרבותית, ובעקבותיה גם של הקונספט התיאורטי "רב־תרבותיות". בניגוד לפרויקט ולאטום המודרניים בדבר מדינת־לאום הומוגנית ותהליכי אינטגרציה המגדירים ומטמיעים קולקטיב חברתי תחת מערכת אחידה של סמלים ואמונות, רב־תרבותיות מסמלת הטרוגניות ופלורליזם חברתיים.

מאמרו של אליהו כץ (Katz) בוחן תהליכים אלה דרך ההתפתחויות שחלו בטכנולוגיות של תקשורת ומדיה, ומבקש להצביע על הסכנות הטמונות בהן. הרדיו והטלוויזיה אפשרו את החדרת הדיון הציבורי למרחב הפרטי־הביתי של האזרח, ושימשו כלי ליצירת אינטגרציה חברתית. להבדיל מהם, שידורי הכבלים והלוויין, ומעל הכל האינטרנט – המתאפיינים במגמות של התאמה אישית מזה ושידורים גלובליים מזה – יצרו מציאות חדשה המתעלמת למעשה ממדינת־הלאום. כץ טוען כי דווקא ערוצי טלוויזיה ציבוריים – פלורליסטיים ומשוחררים מהשפעות ממשלתיות או מסחריות – נראים כעת פונקציונליים יותר לדמוקרטיה בהשוואה לתחרות רב־ערוצית המוכתבת על־ידי אינטרסים מסחריים, אתניים ואחרים.

אולם ניתן לטעון כי האינטרנט ושידורי הלוויין דווקא מאפשרים את קיומן של רשתות תרבותיות – קהילות גולים, מהגרים, עובדים זרים – כתפוצות חוצות־לאומים (transnational diaspora), שהינן ביטוי מרכזי להתגבשותה של חברה רב־תרבותית. סטנלי טמביה (Tambiah) מציין במאמרו שלוש תנועות זרימה הפורצות גבולות לאומיים: זרימת אנשים כמהגרים או כפליטים, זרימת הון של הקפיטליזם הבינלאומי, וזרימה של תקשורת ומידע. זרימות אלה מחזקות מגמות של רבגוניות ופלורליזם. עד לפני שניים-שלושה עשורים היה תהליך ההגירה כרוך בנתק מארץ־המוצא, מאנשיה ומתרבותה. כיום, קהילות חוצות־לאומים לא רק מנסות להשתלב בשוק הכלכלי, החברתי והפוליטי של המדינה המארחת, אלא גם שומרות על קשר עם מדינת־המוצא ועם קהילות זהות במדינות מארחות אחרות. כך, בניגוד לעמדתו של הנטינגטון בדבר התנגשות בין תרבויות – שנהפכה לנחלת הציבור הרחב לאחר הפיגוע במגדלי התאומים בניו־יורק – טמביה רואה פוטנציאל לאינטגרציה, במסגרת פלורליסטית, של קהילות שחבריהן יכולים לגבש לעצמם זהות דו־תרבותית.

אליעזר בן־רפאל (Ben-Rafael) מנתח באופן דומה את המימד הלשוני, ורואה את המודל של תפוצות חוצות־לאומים כמתאים לשלב של גלובליזציה המתפתחת במודרניות. אם במודרניות המוקדמת חיו קהילות מייעוטים בשולי החברה, כשחבריהן סגורים במובלעות ורובם אינם דוברים את שפת המקום, ואם במודרניות עצמה נטמעו המהגרים כיחידים והפכו את שפת המקום לשפתם המרכזית, אף שהוסיפו לשמור על סמלים תרבותיים, מילים ומטבעות־לשון של שפת המקור, הנה בהקשר של גלובליזציה המהגרים נעים במרחב פעולה שבו הן שפת המקום והן שפת המקור ממשיכות להיות רלוונטיות. אין זו רק שמירה על מרכיבים תרבותיים מקוריים, אלא גם מציאות שיוצרת תרבות. השפות השונות משפיעות זו על זו ויוצרות שפת־ביניים שבה שומרים אומנם על שפת המקור אך משלבים בה מילים מהשפה החדשה ואף, למשל, תעתיקים מאנגלית. תחת תנאים של גלובליזציה ורב־תרבותיות, זהות האישית והקולקטיבית של מהגרים מתאפיינת בדו־פיתיות. להכלאה זו בין תרבויות ולשונות יש תכונה היברידית, שבן־רפאל מצביע על פוטנציאל העקרות שלה, על מוגבלותה מבחינת יכולתה להתפתח.

היחלשות המדינה

המדינה - כמסגרת המעצבת של החברה המודרנית וכמי שנותנת ביטוי למרכיבים פרימורדיאליים שלה - הולכת ונחלשת בימינו, כאשר היא נתונה ללחצים בלתי-פוסקים של גורמים הפועלים לשבור את גבולותיה, כפי שמתברר מקובץ המאמרים המכונס בספר. במאמר הפותח של זירת דיון זו מנתח פייר בירנבאום (Birnbaum) את מעמדם של היהודים בצרפת באופן שניתן ללמוד ממנו הן על הסוציולוגיה של היהודים והן על היחלשות המדינה. בירנבאום מתחיל את ניתוחו עם האמנציפציה של יהודי צרפת במאה התשע-עשרה והיפהכותם לאזרחים. תחת הדרישה היעקוביניסטית להדגיש את הזהות הצרפתית הקולקטיבית, בעיקר ברמה הציבורית, שמרו היהודים על התייחסות פרטית לדת, ללא התבוללות אך גם ללא "נראות יהודית", ובמקביל החלו למלא משרות ציבוריות בשירות המדינה. אולם למן אמצע המאה העשרים היהודים בצרפת מצויים בתהליך של בניית קהילות וחזרה לטקסים דתיים, בעקבות תחושתם כי המדינה בגדה בהם בזמן ממשלת וישי והשוואה, ואף הדירה אותם מהמרחב הציבורי. לאחר מלחמת-העולם השנייה היהודים כבר אינם מעורבים כבעבר בחיי המדינה, ובניגוד ליעקוביניזם, הם מסתגרים יותר במסגרת הקהילתית, אם גם תוך קיום דיאלוג עם המדינה.

באופן דומה עולים בעשור האחרון מאבקן של הקהילות הצפון-אפריקאיות המוסלמיות ודרישתן ליתר אוטונומיה וביטוי עצמי, כגון לבישת רעלה על-ידי בנות במסגרת החינוך הציבורי, ומבטאים את הירידה בכוחה הריכוזי של המדינה. מאמרה של אילנה זילבר (Silber) דן במאפיינים חדשים של האזרחות בהקשר של היחלשות מדינת-הרווחה כמעניקה ביטחון סוציאלי, ומעלה את הדיון בפילנתרופיה. פילנתרופיה, שהייתה שולית בפרויקט המודרני, עולה בשנים האחרונות כתופעה חברתית לא-פורמלית בדמוקרסיות ליברליות. תופעה זו משקפת אומנם את המתח בין זהות וסולידריות חברתית, אולם לטענת זילבר, היא גם תורמת להחלשתו. פילנתרופיה, כמבטאת סוג חדש של סולידריות - להבדיל ממובנה הדירקהיימי - הינה תהליך המאפשר ליחידים לשמור על קשר בעל משמעות ודיאלוגי עם "אחרים", מבלי להיות אנוכיים ואינטרסנטיים אך גם מבלי להיות אלטרואיסטיים לגמרי. כך, כפי שלמדנו גם מהדיון על-אודות רב-תרבותיות וגלובליזציה, אנו מוצאים ביטוי נוסף להיחלשות המדינה ככוח אינטגרטיבי וכמוקד לסולידריות חברתית, ומעבר של תפקידים שהיא מילאה בעבר לידי פרטים, ארגונים לא-ממשלתיים וקהילות המתארגנים באופן אוטונומי.

לדעתי, בבחינת מעמדם של המאמרים על-אודות היחלשות המדינה בהקשר של הספר שלפנינו, זו זירת הדיון החלשה יותר יחסית לאחרות. זאת, הן בגלל תלותה והימצאותה בקונספטים האחרים - ובעיקר גלובליזציה, רב-תרבותיות ותפוצות חוצות-לאומים - והן מפני שהיא חסרה דיון רחב ועקרוני - לא דרך מקרי-מבחן - במדינה כמושג בפני עצמו.

פוסטמודרניות

מעטים החוקרים - מכל פרדיגמה סוציולוגית ותרבותית - המתארים את החיים החברתיים בזמננו, ובעיקר בהקשר המערבי, ללא שימוש במושג זה. אף שהמושג גבר על ההתנגדות העזה שבה נתקל עם חדירתו לשיח הסוציולוגי, ואף שהוא נידון ונותח במידת

אינטנסיביות וברוחב יריעה גדולים יותר מכל מושג חברתי-תרבותי אחר בעשורים האחרונים, הוא נותר מעורפל ומתעתע ולא הצליח לפרוץ אל מעבר לתחומי האקדמיה וביקורת האומנות אל הציבור הרחב (ראו, לשם השוואה, את מעמדו של המושג "גלובליזציה"). עורכי הספר דוחים את התפיסה הרדיקלית, אליבא דפוסטמודרניסטים הצרפתיים, הרואה ב"עידן הפוסטמודרני" תקופה נפרדת – שבאה לאחר המודרניות – הדורשת סוציולוגיה, כלים ומושגים חדשים. תחת זאת הם רואים בפוסטמודרניות הלך נפשי הצומח מתוך המודרניות וקונספט המתגורר את הדיון בדבר מידת החידוש של החיים החברתיים בימינו.

אוסף המאמרים בפרק זה דן בפוסטמודרניות בסמיכותה לרעיונות ותפיסות בעלי "דמיון משפחתי" לה. מייק פדרסטון (Featherstone) דן במאמרו המקיף בתהליכי הגלובליזציה היוצרים מציאות חברתית לא-יציבה, שבעטייה רבים מחפשים אחר זהות וקשרים חברתיים. פדרסטון נוגע בחלקים נרחבים של הדיון הסוציולוגי בגלובליזציה תחת תנאים פוסט-לאומיים. בחלק ניכר ממאמרו הוא מעמיד זה מול זה את ניתוחם החברתי של אפדוראי ופרידמן: הראשון רואה בימינו מציאות חדשה שהתיאוריות המודרניות אינן יכולות להסבירה, ולכן נדרשות תיאוריות דינמיות וכאוטיות שיוכלו לנתח את החיים החברתיים המשתנים והלא-יציבים; השני טוען, לעומת זה, כי המציאות בימינו אינה חדשה, אלא מבטאת המשכיות ורציפות מחזורית של המערכת הגלובלית. זיגמונט באומן (Bauman) רואה את המודרניות כולה כפרויקט של יצירת זהות אינדיווידואלית. בעוד שבשלב הראשון שלה היה מספר הוהויות מוגבל, וכך גם הפרויקט האינדיווידואלי, בימינו – שאותם הוא מגדיר כמודרניות "נוזילה" ("liquid modernity") – יש מגוון גדול של אפשרויות, והאדם אינו יודע במה לבחור ולמה לשאוף. זו התפתחות שמשמעה שבריריות ואי-נוחות שנהפכות לתופעה גלובלית. אולם, בדומה לפדרסטון, באומן מדגיש כי היא מובילה את האדם לחפש אחר קהילתיות. אף שבאומן נמנע מלהשתמש במושג "פוסטמודרניות", ולמרות רדוקציוניזם בעייתי העולה מתפיסתו, תיאורו את השבריריות של הזהות במודרניות הנוזילה עומד בהתאמה לתיאוריהם של החוקרים הפוסטמודרניסטיים.

לדעתו של בריאן טרנר (Turner), ההוויה הפוסטמודרנית, יחד עם תהליכי הגלובליזציה, יוצרת זהות חברתית חדשה, קוסמופוליטית, המתאפיינת בזרות, חוסר ביתיות, חוסר נוחות ו"אחרות". בעקבות אדוארד סעיד, טרנר תוקף את התפיסה המודרנית של דתות ועמים אחרים. להבדיל ממנה, הוהות הקוסמופוליטית החדשה, בעלת מקורות ההשראה הרבים, רואה את האחר באופן של יחסיות תרבותית.

מאמרו של מסמיצ'י ססקי (Sasaki), על החברה היפנית, מתרחק מהשיח – האינטלקטואלי במידה רבה – המאפיין את המשתתפים בדיון זה. ססקי בוחן את שאלת הרציפות הבין-דורית באמצעות ניתוח של סקרי עמדות, ערכים וסגנון חיים. צעירים יפניים מגלים בתחומים אחדים עמדות החופפות את תגובת-הנגד הפוסטמודרנית על המודרניות, כגון אינדיווידואליזם ושימת דגש באיכות החיים ובאיכות הסביבה. בו-בזמן הם שומרים על ערכי-הליבה של המסורת, והדבר ניכר בעיקר ביחסם לערכים דתיים. ססקי רואה בכך את הפוסטמודרניות כהלך-רוח המתקיים בצד המודרניות.

בסיום הספר נוכל לחזור אל פרקו הראשון, שבו בן-רפאל ושטרנברג סוקרים את חמש

זירות הדיון המבנות אותו. בהקדמתם הם מעלים סדרה של טענות בסיסיות המסכמות כל אחד מהקונספטים המוצגים בספר. טענות אלה מופיעות בדברים לעיל, גם אם לא בצורה כה מסודרת, ויש בהן כדי לתאר את "מרחב השיח" של הדיון הסוציולוגי בנוגע למידת החידוש שבחיים החברתיים של ימינו.

מה למדנו על המציאות החברתית שאנו עדים לה? היא מצטיירת כהומוגנית פחות וכקוהרנטית פחות מבעבר, לעיתים אף כאוטית, וחבריה חשופים להשפעות תרבותיות שונות. במקביל להיחלשות הסולידריות ולירידה בהשפעת המרכז הפוליטי בתוך כל חברה, מתחזקים קשרים חוצי-לאומים בין פרטים וקהילות. המושג "אזרחות", שהיה כה חשוב עם צמיחת המדינה המודרנית, נפגע ונדרש להשתנות או להתמלא בתכנים חדשים. האדם בני-זמננו אינו מצליח אומנם להימלט ממרכיבים של ניצול ותלות הכובלים אותו – כאשר האפשרות המלאה לכך היא יותר עניין לאמונה דתית – אולם נוכל לפייסו במידה של שחרור מכבלי פיקוח חברתי ומתפיסות פרימורדיאליות ובמידה מסוימת של חופש הניתנת לו להגדרה עצמית ולאוטונומיה. מן הספר אנו לומדים כי הסוציולוגים נדרשים כעת להתבונן על החברה באופן פלורליסטי, רב-ממדי ורבגוני. תודעה כזאת אינה רק עניין אקדמי, אלא מבטאת גם את רוח החיים החברתיים בני-זמננו.

מטבע הדברים, נסיונם של העורכים לסמן את כיווני הקשרים וההשפעה בין המושגים לא מיצה את עצמו, ומודל החיצים שהם מסרטטים בסוף הספר דורש עדיין הבהרה. עושרו של הספר ורוחב היריעה של הדיון בו בדבר החיים החברתיים בימינו הופכים אותו לרב-ערך ושימושי לסוציולוגים ולחוקרי תרבות המבקשים להכיר ולהבין את הקונטקסט החברתי, האקדמי והאינדיווידואלי שבו אנו חיים.

רונן פרידמן

אוניברסיטת תל-אביב